

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 21, No. 10, Winter 2022, 191-208
Doi: 10.30465/CRTLS.2020.27945.1644

Internal and External Evaluation of the Book
Principles and Methodology of Translation
Published by SAMT

Alireza Rasti*

Abstract

The present research aimed at analyzing the book *Principles and Methodology of Translation* in terms of its formal characteristics, content, and methodology, using the critical library research method in general and McDonough, Shaw, and Masuhara's (2013) textbook evaluative framework in particular. The findings showed that, despite the groundbreaking nature of the book, in terms of the methodology, the book does not adhere to any one linguistic theory in a systematic way, and that it presents some concepts in a rather food-recipe fashion. Content-wise, the book does not offer any big picture of the science and practice of translation, its domain, and history. Some suggestions are finally made in an attempt to enhance the quality of the book.

Keywords: *Principles and Methodology of Translation*, Hossein Mollanazar, Textbook Evaluation, McDonough, Shaw, and Masuhara.

* Assistant professor in Applied Linguistics, Salman Farsi University of Kazerun, Kazerun, Iran,
a.rasti@kazerunsfu.ac.ir

Date received: 25/07/2021, Date of acceptance: 27/11/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

ارزیابی درونی و بیرونی کتاب اصول و روش ترجمه

علی‌رضا راستی*

چکیده

پژوهش فعلی با کاربرست روش کتاب‌خانه‌ای انتقادی به‌طور عام و بهره‌گیری از چهارچوب ارزیابی کتب مک‌دانه، شاو، و ماسوهارا (McDonough et al. 2013) به‌طور خاص کوشید جنبه‌های شکلی، محتوایی، و روش‌شناسانه کتاب/اصول و روش ترجمه تألیف سمت را موردبررسی قرار دهد، کاستی‌ها و برجستگی‌های این اثر را در محدوده چهارچوب تحلیلی فوق بنمایاند. یافته‌های مطالعه گواه این است که، به‌رغم ماهیت پیش‌گامانه اثر موردتحلیل، از حیث روش‌شناسی، کتاب به‌شکلی منسجم و نظام‌مند از منظر یک نظریه خاص زبان‌شناسانه به بحث درباره موضوع و فرایند ترجمه نمی‌پردازد، بلکه مفاهیمی به‌شکلی پراکنده عرضه می‌کند. از منظر محتوایی نیز، کتاب تصویر کلی از ماهیت رشته، تاریخچه، و قلمرو آن ارائه نمی‌دهد. پیش‌نهادهایی برای ارتقای کیفیت کتاب در پایان آمده است.

کلیدواژه‌ها: اصول و روش ترجمه، حسین ملانظر، ارزیابی کتاب، مک‌دانه، شاو، ماسوهارا.

۱. مقدمه

با افزایش گسترش و تنوع بی‌سابقه در نظام آموزش عالی کشورمان، به‌ویژه در سه دهه اخیر و به‌تبع آن آنچه از آن به توده‌گرایی آموزش عالی (massification of higher education) یاد

* استادیار زبان‌شناسی کاربردی، عضو هیئت علمی دانشگاه سلمان فارسی کازرون، کازرون، ایران،

a.rasti@kazerunsfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۶

می‌شود، گرایش‌های رشته زبان انگلیسی هم، هم‌چون سایر رشته‌ها، در سطحی ملی علاقه‌مندان این رشته‌ها را جذب خود کرد، تا آن‌جا که در دهه چهارم عمر انقلاب اسلامی کم‌تر دانشگاهی در کشور یافت می‌شود که یک یا چند گرایش زبان را ارائه نکند. دانش‌آموختگان این رشته‌ها عمدتاً دو هدف تدریس و ترجمه را به‌صورت مجزا یا توأمان به‌عنوان شغل آینده خود مدنظر دارند. به همین دلیل، صرف‌نظر از گرایش انتخابی افراد شاغل تحصیل در این رشته‌ها، همه گرایش‌ها تعدادی واحد در زمینه اصول و نظریه‌های تدریس و ترجمه به‌اشتراک دارند.

در این بین، درس دو واحدی اصول و روش ترجمه، همان‌طور که از نامش برمی‌آید، به‌عنوان درسی که پیش‌نیاز سایر واحدهای ترجمه و به‌نوعی نقطه عزیمت مترجم نوکار به‌شمار می‌رود از جایگاه خاص و حساسی در همه گرایش‌های مجموعه زبان انگلیسی برخوردار است، تاجایی که می‌توان گفت اگر اهداف این درس محقق نشود و فراگیر رشته دیدی جامع و کلان‌نگر به نظریه و عمل در ترجمه و برهم‌کنش این دو کسب نکند، نمی‌تواند برگردان‌هایی تا اعلی مرتبه دقیق، علمی، و حساب‌شده به‌دست دهد.

در ایران، کتاب‌های متعددی در زمینه اصول و روش ترجمه به‌رشته تحریر درآمده است (حدادی ۱۳۸۴؛ کبیری ۱۳۹۴؛ لطفی‌پور ساعدی ۱۳۹۵، ۱۳۹۶) که هرچند بعضی از آن‌ها جدیدترند و اساتید مطرح ترجمه یا زبان‌شناسی کاربردی آن‌ها را (لطفی‌پور ساعدی ۱۳۹۵، ۱۳۹۶) نگاشته‌اند و حاصل تلفیق دو گانه نظریه و عمل نزد نویسندگان کتب مذکورند، هیچ کتابی در مقیاس کتاب *اصول و روش ترجمه* دکتر حسین ملانظر، که در انتشارات سمت (سازمان تهیه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها)، منتشر شده است در سطح کشور توزیع نمی‌شود و در معرض دید استادان و دانشجویان قرار نمی‌گیرد. از این رو، نقدنامه حاضر در پی آن است که به‌شکلی نظام‌مند به بررسی ابعاد درونی و بیرونی (McDonough et al. 2013) آن بپردازد تا مشخص شود احیاناً نقاط قوت و ضعف کتاب حاضر چیست. در تحلیل نهایی، امید بر این است که گروه هدف، اعم از استادان و دانشجویان، از یافته‌های نقد فعلی بهره‌مند شوند تا، به‌قول مک‌دانه، شاو، و ماسوهارا (ibid.)، در ادامه راه در رابطه با کتاب یا دست به گزینشی متفاوت زنند یا با آگاهی از ایرادات کتاب نکاتی تکمیلی را در قالب تکنیک‌های حذف، افزودن، بازسازی، و... در تدریس یا مطالعه آن به‌کار گیرند. از آن‌جا که کتاب *اصول و روش ترجمه* انتشارات سمت ظاهراً تاکنون مورد بازنگری اساسی قرار نگرفته و از ابعاد مختلف، به‌ویژه از حیث محتوایی،

روزآمد نشده است، ارزیابی فعلی صرفاً می‌کوشد تا، ضمن یادآوری این مهم، به کندوکاو درمورد روشن‌ساختن جنبه‌هایی بپردازد که به اصلاحات جدی نیاز دارند و به‌هیچ‌عنوان منکر اثرگذاری خاص و ماهیت پیش‌تازانه اثر موردبحث و تلاش‌های نویسنده کتاب، که از اساتید سرشناس رشته مطالعات ترجمه‌اند، نیست.

کتاب/اصول و روش ترجمه نخستین بار در سال ۱۳۷۶ در سازمان سمت، متولی تولید و نگارش کتاب‌های دانشگاهی علوم انسانی، چاپ و منتشر و از آن تاریخ به‌دفعات مورد تجدیدچاپ واقع شده است. باین‌که از عمر کتاب بیش از دو دهه می‌گذرد، باتوجه‌به اطلاعات مندرج در صفحه مشخصات کتاب (II)، به‌نظر نمی‌رسد کتاب موردبازنگری و تصحیح قرار گرفته باشد. همین موضوع به جنبه نوآورانه پژوهش فعلی می‌افزاید و ضرورت نقد را به‌طور عام و نقد کتب پرشمارگان را به‌طور خاص به‌عنوان نوعی پژوهش کاملاً کاربردی دوچندان می‌سازد.

باتوجه‌به این‌که رشته مطالعات ترجمه (translation studies) خود را به‌عنوان یک «میان‌رشته‌ای» (interdiscipline) (Hatim and Munday 2004: 8) مستقل در محیط‌های دانشگاهی داخل و خارج از کشور تثبیت کرده است و تمامی ویژگی‌های یک رشته آکادمیک را، از قبیل وجود نشریات و همایش‌های تخصصی، داراست و به‌لحاظ عملی و نظری، خصوصاً در دو دهه اخیر، به تکامل و پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای رسیده است (Munday 2013)، ضروری است کتاب‌های دانشگاهی موجود، قطع‌نظر از سال انتشار آن‌ها، براساس جدیدترین نظریه‌ها و یافته‌های پژوهشی این رشته موردبازبینی قرار گیرند و درصورت نیاز به‌روزرسانی و ویرایش شوند.

۲. روش نقد و ارزیابی کتاب

رویکرد حاکم بر ارزیابی کتاب/اصول و روش ترجمه دکتر ملانظر اقتباسی از چهارچوب ارزیابی کتب آموزش زبان مک‌دانه، شاو، و ماسوها را (McDonough et al. 2013) است. نویسندگان مذکور، که بر این باورند معلم (در معنای عام خود) درکنار فرایندهای مرسوم یاددهی/یادگیری، آزمون‌سازی، مشاوره، و... باید به‌عنوان بخشی از فعالیت حرفه‌ای خود مهارت ارزیابی و نقد را نیز در خود توسعه داده و تقویت کرده باشد (ibid.: 50)، به دو سناریو در گزینش یا اقتباس کتب درسی قائل‌اند. سناریوی اول زمانی است که معلم در بازار رقابتی نشر در زمینه ماده درسی موردتدریس خود با چندین انتخاب روبه‌روست که

در این حالت باید به‌صورتی نظام‌مند و به‌قاعده کتاب‌های موجود را بررسی و بهترین و مناسب‌ترین را برای معرفی و تدریس گزینش کند. سناریوی دوم زمانی است که معلم در یک نظام متمرکز که اختیاری از خود در گزینش کتاب ندارد و به‌نوعی کتاب به او تحمیل می‌شود تنها یک کتاب در اختیار دارد و به‌باور مک‌دانه، شاو، و ماسوها را (ibid.)، حتی در چنین موقعیتی معلم هم‌چنان باید به نقد و بررسی دقیق کتاب مبادرت کند تا مشخص شود چه قسمت‌هایی از آن به اقدامات اصلاحی نظیر حذف، افزودن، یا بازنویسی نیاز دارد (ibid.: 69).

در چهارچوب بررسی کتب ارائه‌شده نویسندگان ذکرشده، ارزیابی طی دو مرحله ارزیابی کلان یا بیرونی (macro-evaluation or external evaluation) و ارزیابی خرد یا درونی (micro-evaluation or internal evaluation) صورت می‌گیرد. در مرحله اول، ارزیاب باید نمای بیرونی و کلی کتاب را، شامل ادعاهای مطرح‌شده در جلد پشت کتاب (در صورت وجود چنین قسمتی) و نیز پیش‌گفتار، مقدمه، و مطالب عرضه‌شده در فهرست مندرجات، استخراج کند تا طی مرحله بعد، یعنی ارزیابی درونی که جزئی‌نگرتر از مرحله آغازین است، میزان تطابق یا عدم تطابق محتوا، روش، و رویکرد عرضه‌شده در کتاب را با آن‌ها بسنجد و به‌نوعی ارزش واقعی کتاب را هویدا سازد. در مرحله ارزیابی بیرونی چنین است:

ما نیاز داریم بفهمیم مطالب به چه دلیل تولید شده‌اند. ظاهراً به این دلیل که نویسنده یا ناشر احساس می‌کند در بازار فعلی خللی موجود است که کتاب قرار است پر کند. بنابراین، ما باید بررسی را بیش‌تر پی بگیریم تا مشخص شود آیا اهداف به‌روشنی بیان شده‌اند یا خیر (ibid.: 54).

مسئله اساسی در مرحله دوم، یعنی ارزیابی درونی، این است:

که بسنجیم تا چه اندازه عوامل ذکرشده در مرحله ارزیابی بیرونی با ثبات و نظم درونی مطالب، آن‌گونه‌که نویسنده یا ناشر اعلام کرده است، هم‌خوانی دارد، چون... ادعاهای شدیدی اغلب درمورد این مطالب مطرح می‌شود (ibid.: 58).

هدف نهایی از ارزیابی کتب این است که مشخص و محرز شود که آیا کتاب تحت بررسی ارزش انتخاب‌شدن و مطالعه/تدریس را دارد (به‌فرض وجود کتاب‌های مشابه در بازار و اختیار فرد ارزیاب یا نقاد در گزینش آن‌ها یا با فرض تنها گزینه موجود بودن) و از چه جنبه‌هایی و در چه بخش‌هایی باید تغییراتی در آن اعمال شود. البته،

ذکر این مطلب ضروری است که اگر در مرحله کلی نخست ادعاهای مطرح شده با جدیدترین یافته‌ها و دستاوردهای عرضه شده در یک زمینه خاص علمی همراه و هم گام نباشد، کتاب خودبه خود، خصوصاً در سناریوی اول، از چرخه انتخاب خارج می شود و جای خود را به سایر رقبا می دهد.

۳. بررسی و نقد کتاب

۱.۳ بررسی شکلی اثر

کتاب/اصول و روش ترجمه، تألیف دکتر حسین ملانظر، در انتشارات سمت و در ۱۱۳ صفحه به رشته تحریر درآمده است. این کتاب قرار است در صورت گزینش از سوی مدرس دوره در قالب درسی دو واحدی، طی شانزده هفته، به دانشجویان گرایش های مختلف زبان انگلیسی عرضه شود. ممکن است در نگاه اول حجم کتاب برای ارائه در بازه زمانی مذکور کم و ناکافی به نظر برسد، اما باتوجه به این که کتاب در پایان هر مبحث دارای تمرینات متعدد و زیادی است، برای طرح در یک نیم سال تحصیلی کفایت دارد.

کتاب، هم چون سایر کتاب های منتشر شده در انتشارات سمت، در قطع وزیری با طرح جلدی ساده و حاوی آرم سمت چاپ شده که قیمت آن هم کاملاً مناسب قشر دانشجویانست. در جلد جلویی عنوان کتاب به فارسی و در جلد پشتی عنوان به انگلیسی درج شده است. در جلد پشتی، بخشی از متنی که هم چون یک مدخل دایرةالمعارف است به معرفی فردی پرداخته است. به نظر می رسد، اگر حداقل متنی دوزبانه انتخاب می شد، طرح روی جلد قرابت و مناسبت بیش تری با موضوع درس، یعنی ترجمه، می داشت.

در مرحله ارزیابی بیرونی کتاب (McDonough et al. 2013)، که به طور خاص به بررسی مطالب روی جلد، پیش گفتار، مقدمه، فهرست مندرجات، و... می پردازد و همین طور نگاهی اجمالی به فصل ها را شامل می شود، خواننده متوجه نوعی تفاوت می شود. بر روی جلد پشتی کتاب، عبارت «مترجمی زبان انگلیسی» درج شده است، درحالی که مؤلف در پیش گفتار کوتاهی که بر کتاب نگاشته مخاطب هدف کتاب را دانشجویان مقطع کارشناسی رشته های زبان و ادبیات انگلیسی، آموزش زبان انگلیسی، و مترجمی زبان انگلیسی برشمرده است.

در پیش‌گفتار، مترجم به‌درستی به خلئی اشاره کرده که قرار است چنین کتابی در بازار نشر آثار مربوط به ترجمه پرکند. وی کوشیده است تا، هم‌چون یک متخصص چیره‌دست بازاریابی، خواننده را با ارائه دلایلی دال بر تمایز و تفوق کتاب فعلی بر سایر آثار مشابه موجود در بازار نشر راغب به پذیرش، خرید، یا معرفی احتمالی کتاب کند. در این‌جا، نویسنده چهار ویژگی را برشمرده که معتقد است سایر کتاب‌هایی که در زمینه ترجمه به فارسی یا انگلیسی نوشته شده‌اند فاقد آن‌هایند:

الف. ربط‌دادن و کاربست یافته‌های زبان‌شناسی در ترجمه؛

ب. ارائه شواهد و مثال‌های انگلیسی به فارسی و فارسی به انگلیسی؛

ج. عرضه تمرینات مربوط به ترجمه انگلیسی به فارسی و فارسی به انگلیسی؛

د. تناسب اندازه و حجم کتاب برای تدریس درس دوواحدی «اصول و روش ترجمه» در رشته‌های زبان و ادبیات انگلیسی، آموزش زبان انگلیسی، و مترجمی زبان انگلیسی (ibid.: 1).

کتاب/اصول و روش ترجمه در چهار فصل و به زبان انگلیسی ارائه شده است: ۱. معنای واژگانی: بیان صریح، ۲. معنای ضمنی: بیان غیرمستقیم، ۳. معنای استعاری: بیان مطلبی اما استفاده معنای دیگر، ۴. ساختار: چگونگی بیان. در این زمینه و نیز درباره اظهارات جانب نویسنده، در پیش‌گفتار مسائلی درخور طرح و پرداخت وجود دارد که در قسمت بعد، ذیل عنوان بررسی روش‌شناسانه اثر، به آن‌ها اشاره خواهد شد.

در پیوند با فصل‌بندی کتاب ایرادهایی به‌چشم می‌آید. اولاً، در صفحه فهرست مندرجات (ملانظر، حسین ۱۳۷۶: ۷)، همه عناوین فرعی فصل‌ها ذیل عنوان اصلی گنجانده نشده است و فقط بعضی از آن‌ها در این‌جا آورده شده است. این موضوع، درکنار فقدان نمایه پایان کتاب، جست‌وجوی مطالب را برای خواننده یا پژوهش‌گر گاهی دشوار می‌سازد. ثانیاً، از میان چهار فصل کتاب، فصول سوم و چهارم مقدمه یا بند (paragraph) آغازین مناسب ندارند و مستقیم مطالب ارائه شده است. برای نمونه، فصل سه با تعریف تشبیه (simile) (همان: ۴۱) آغاز می‌شود. بند ابتدایی فصل چهار در صفحه ۶۴ نیز بدون مقدمه با انواع ساختار جمله شروع می‌شود:

Sentences may be categorized according to:

The type into: ...

این موضوع، در کنار ایراد دیگر، یعنی فقدان عبارات انتقالی مناسب در میان بندها، می‌تواند مانع از این شود که خواننده، به‌خصوص دانشجو، متوجه فلسفه گنجاندن مطالب در کتاب شود و وی ناگزیر به‌نوعی به‌صورت بسته‌وگریخته ممکن است مفاهیمی را فرا بگیرد. این مشکل در بخش‌های دیگر کتاب نیز دیده می‌شود؛ به‌عنوان مثال، مقدمه کتاب حاضر صرفاً از شرح و توضیح مفاهیم و اصطلاحاتی که به‌صورت بولد تایپ شده‌اند (برای مثال: Discourse vs. Text) تشکیل شده است و بخش‌های مختلف ارائه‌شده باهم و با عبارات انتقال (transition) ارتباط منطقی ندارند.

اشکال دیگری که در زمینه فصل‌های کتاب وجود دارد این است که اندازه فونت تمرینات بسیار و پرتعداد کتاب با توضیحات گاه بسیار کوتاه متن کتاب یکی است که می‌تواند منجر شود دانشجو یا خواننده خودخوان کتاب نکاتی را از دست بدهد. درواقع، چنین به‌نظر می‌رسد که بعضی از توضیحات مفاهیم در لابه‌لای انبوه مثال‌ها و شواهد گم شده‌اند. درمورد تمرینات، باید گفت اندازه فونت کوچک‌تر و در قالب ایتالیک عرضه شده‌اند که خواننده در تشخیص آن‌ها از محتوای کتاب دچار دردسر نمی‌شود. دست‌آخر این که کتاب فاقد بخش نتیجه‌گیری است. معمولاً رسم است که کتاب‌های تألیفی (چه درسی و چه غیردرسی) در قسمت نتیجه‌گیری، علاوه بر ارائه خلاصه مطالب مهم کتاب، دورنمای آن رشته یا زمینه خاص را نیز ترسیم می‌کنند و به‌نوعی گذشته را به آینده گره می‌زنند و ربط می‌دهند. همه این‌ها دست‌به‌دست هم می‌دهد که کتاب، آن‌گونه که از یک کتاب دانشگاهی توقع می‌رود، فاقد انسجام درونی و منطقی قابل‌قبولی باشد.

در این جا، لازم است اشاره شود که در مرحله ارزیابی درونی، متعاقب بررسی دقیق محتوا و رویکرد حاکم بر کتاب، مسائل و ایرادهایی عمدتاً معطوف به رهیافت و روش‌شناسی کتاب و نیز محتوای غیرنمایای (unrepresentative) آن کشف و استخراج شد که در ذیل دو عنوان کلی «بررسی روش‌شناسانه» و «بررسی محتوایی» اثر می‌آید. آن‌چه در این مرحله نمود بیش‌تری دارد این است که مسائل محتوایی به‌مراتب از نکات شناسایی‌شده در مرحله بررسی روش‌شناسانه اثر برتری بیش‌تری دارند.

۲.۳ بررسی روش‌شناسانه اثر

طبق اظهار مؤلف، رویکرد کلی حاکم بر کتاب اصول و روش ترجمه رویکردی زبان‌شناختی است و وی در صفحه یک کتاب می‌نویسد که از «جدیدترین یافته‌ها در زبان‌شناسی»،

به‌ویژه زیرشاخه‌های معناشناسی (semantics) و تحلیل گفتمان (discourse analysis)، بهره برده است. در این باره، ذکر چند مطلب ضروری است. اولاً، در کتاب صرفاً مفاهیم و اصطلاحاتی (و نه یافته‌هایی) از زبان‌شناسی در زیرشاخه‌های ذکر شده مطرح و با مثال روشن شده است؛ مفاهیمی مانند معنای واژگانی یا صریح (lexical meaning)، معنای ضمنی (implicit meaning)، استعاره (metaphor)، تشبیه (simile)، و... که آن‌چنان جدید نیستند. ثانیاً، شایسته بود نویسنده هم در عمل و هم در مقام نظر رویکرد کلی زبان‌شناسانه خود را اعم از صورت‌گرایی، نقش‌گرا، یا شناختی اعلام و در حد کشش دانشجوی مقطع کارشناسی مطرح می‌کرد.

نکته دیگری که در زمینه رویکرد حاکم بر روش‌شناسی کتاب حاضر قابل‌اعتناست، این است که زیرشاخه زبان‌شناسی موسوم به تحلیل کلام یا گفتمان به بررسی مناسبات و روابط حاکم بر ساختار درونی متن و کشف الگوهای آن می‌پردازد. در این رویکرد به زبان، برخلاف رویکرد قدیمی (تر)، جمله‌ها (ی بافت‌گیز) واحد تحلیل زبان به‌شمار نمی‌روند، بلکه متون در کلیت خود مورد بررسی و کندوکاو زبان‌شناسانه قرار می‌گیرند. در این زمینه در کتاب مورد تحلیل، برخلاف اظهار مؤلف مبنی بر استفاده از مفاهیم تحلیل گفتمان که اساساً علمی مبتنی بر متن است، اغلب جملات فاقد ارتباط بافت زبانی به‌عنوان مثال و تمرین مطرح می‌شوند. در زیر، تنها نمونه‌ای از شواهد بسیار موجود در متن کتاب از صفحه ۱۳ آمده است:

C) Fill in each blank with an appropriate word or phrase.

1. The air is thickened .	هوا... است.
2. the blessed vernal season	فصل... بهار
3. Her lips were too full .	لب‌هایش... بود.
4. into the hollow of a wave	در... موجی بلند

در پیوند با مفاهیم مطرح‌شده در کتاب، نویسنده اظهار می‌دارد که کتاب حاوی «مهم‌ترین و کلی‌ترین موضوعات و مشکلات در امر ترجمه» است. پرسشی که پیش می‌آید این است که این «موضوعات و مشکلات» آیا حاصل مشاهده و تجربه مؤلف است؟ در این صورت، تا چه اندازه چنین مشکلاتی تعمیم‌پذیر به سایر دانشجویان ایرانی زیرمجموعه‌های زبان انگلیسی است؟ یا این که آیا استخراج مشکلات حاصل و برون‌داد یک طرح پژوهشی بوده است که در تألیف کتاب به آن‌ها استناد شده است. بایسته می‌بود مؤلف در درآمدی که به کتاب نوشته است این مسائل را تشریح می‌کرد.

۳.۳ بررسی محتوایی اثر

هرچند زبان کتاب در مجموع ساده اما در عین حال به سیاق آکادمیک (academic register) است و دانشجوی به خوبی آن را متوجه می شود، به لحاظ محتوایی ایرادهایی بسیار شامل بافت گریز بودن (context-free) مباحث مطرح شده، معرفی نکردن مطالعات ترجمه به عنوان علمی میان رشته ای و تثبیت شده، ارائه نکردن تصویری از سیر و تکوین رشته مطالعات ترجمه، معرفی نکردن نهضت های بومی / اسلامی ترجمه، نمونه نمایا (representative) نبودن مطالب عرضه شده، معرفی نکردن مهارت ها و شایستگی های حرفه ای که مترجمان باید کسب کنند، ارائه مثال ها، شواهد، و تمرینات بافت گریز در جای جای متن، استفاده از منابع قدیمی، استفاده از گونه های زبانی عمدتاً ادبی به قیمت نگنجاندن سایر گونه ها (اقتصادی، حقوقی، ورزشی، و...)، نگنجاندن مباحث مربوط به شرح انواع دیگر ترجمه خصوصاً برگردان شفاهی، وجود غلط ها و ایرادهای متعدد (زبانی، سبک شناسانه، و...)، و در نهایت شرح بسیار کوتاه و بدنه نحیف بخش های هر فصل به کتاب/اصول و روش ترجمه وارد است که در زیر ذیل بخش های مجزا مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. پیش از آن، ذکر یک نکته ضروری می نماید. ممکن است استدلال شود که مباحث گنجانده نشده (یا فراموش شده) از سوی دانشجوی مترجمی زبان انگلیسی در واحدهای دیگر درسی مربوط به مثلاً برگردان شفاهی و نظریات ترجمه خوانده می شود. در پاسخ باید گفت که این کتاب، طبق اظهار نویسنده محترم، برای مخاطب هدف شامل دانشجویان و استادان همه گرایش های زیر مجموعه زبان انگلیسی تألیف شده است و نه صرفاً دانشجویان رشته مترجمی زبان انگلیسی. از آنجاکه این درس نقطه عزیمت دانشجویان سایر گرایش ها برای ورود به سایر واحدهای عملی ترجمه است، می طلبد نویسنده محترم در اولین ویراست به لحاظ کردن محتوای غایب، در ذیل فصل ها یا در کتاب نامه، اقدام کند.

۱.۳.۳ بافت گریزی (تاریخی) اثر

اولین و احتمالاً برجسته ترین مسئله ای که در نگارش کتاب مورد تحلیل فعلی کاملاً مشهود است و ذهن خواننده را متوجه خود می سازد این است که کتاب تاریخچه فن و فعالیت فراگیر ترجمه را، که قدمتی به درازای تاریخ بشر دارد، به خواننده و فراگیر عرضه نمی کند، در حالی که از کتابی که در باب اصول و روش هاست انتظار می رود، حتی در مقطع

کارشناسی، تصویری گویا از سیر و تحول تاریخی روی‌دادها و مفاهیم به‌دست دهد. همچنین، شایسته بود مؤلف درباب فلسفه برگردان آثار و انواع کارکردهای فردی و اجتماعی ترجمه، آن‌گونه‌که در آثار مشابه مرتبط (Bassnett 2013; Munday 2009) مرسوم است، فصل یا یکی از فصول آغازین را به این موضوع اختصاص می‌داد. بدیهی است که اصول و روش‌های خاص یک فعالیت آکادمیک در خلأ به‌وجود نمی‌آیند، بلکه حاصل برهم‌کنش و هم‌افزایی عواملی تاریخی و بافت‌محورند که هنرآموز یا فراگیر باید اشرافی ولو نسبی نسبت به آن‌ها حاصل کند.

۲.۳.۳ معرفی نکردن فعالیت‌های ترجمه در ایران/ اسلام و نهضت‌های بومی ترجمه

موضوع دیگری که ارتباط تنگاتنگی با مسئله بافت‌گریز بودن کتاب فعلی دارد این است که کتاب محدودی معیار بومی‌گرایی محتوا را نادیده انگاشته، به این صورت که از فعالیت ترجمه در ایران و نیز نهضت‌های بومی مختص این کار، به‌عنوان مثال نهضت ترجمه در دوران خلفای عباسی موسوم به نهضت بغداد (هاشمی و حیدرپور ۱۳۹۲) و دوران قاجار (شادمحمدی ۱۳۸۴)، ذکری به‌میان نیامده است. بی‌توجهی به شاخص بومی‌گرایی/ گزینی در امر تهیه و تدوین مطالب آموزشی در درازمدت ناخواسته می‌تواند به خطر «خودحقیرانگاری» در نزد مدرسان و فراگیران منجر شود.

۳.۳.۳ معرفی نکردن قلمرو آکادمیک رشته مطالعات ترجمه

ازجمله ایرادهایی که در بررسی کتاب به‌چشم می‌آید این است که نویسنده کم‌ترین مطلبی را درباره رشته مطالعات ترجمه ننگاشته است که ماهیتی میان‌رشته‌ای دارد (Heltai 2004; Ehrensberger-Dow et al. 2015) و به مرحله تکوین و بلوغ و پختگی رسیده است. این امر از این جهت حائز اهمیت است که، همان‌طور که پیش‌تر به آن اشاره شد، امروزه رشته مطالعات ترجمه به عنوان رشته‌ای فعال و پویا در بیش‌تر دانشگاه‌های بزرگ دنیا تدریس می‌شود، نشریات تخصصی خود را دارد، و همایش‌هایی منطقه‌ای و بین‌المللی به معرفی آخرین دستاوردهای پژوهشی این حوزه می‌پردازند. بایسته است مؤلف در بازنگری کتاب دست‌کم نقشه توری (Tourey's map) (Munday 2013: 10) را، که حاوی زیر شاخه‌ها و زیرنظام‌های رشته و انواع و اقسام آن از محض و کاربردی است، برای ارائه نمایی کلی از قلمرو رو به گسترش آن ارائه کند.

۴.۳.۳ نمونه نمایانبودن مطالب طرح‌شده

به‌لحاظ پوشش موضوعات کلان ترجمه، کتاب/اصول و روش ترجمه دکتر ملانظر نمونه‌نمایی (representative sample) از مسائل و مطالب کلان مطرح‌شده در حوزه ترجمه نیست. درست است که دانشجویان رشته مترجمی زبان انگلیسی در واحدهای زیادی که به آن‌ها عرضه می‌شود این مباحث را دنبال می‌کنند، درمورد دانشجویان سایر گرایش‌های زبان انگلیسی این امر صدق نمی‌کند. کتاب به‌شکلی گزینشی و، همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، مفاهیمی از ادبیات و زبان‌شناسی را جسته و گریخته و به‌شکلی غیرمنسجم به خواننده ارائه می‌کند که می‌تواند درکنار ایرادهایی، نظیر بافت‌گزینی تاریخی، تصویری غیرواضح از فرایند ترجمه به‌دست دهد. علاوه‌بر ارائه سیر تاریخی فعالیت ترجمه، شرح قلمرو رشته مطالعات ترجمه، فعالیت‌های بومی مرتبط با ترجمه در ایران و جهان اسلام، نویسنده می‌توانست برای مثال تعریفی از ترجمه و ماهیت متغیر و هرچه پویای آن، انواع و اقسام برگردان، ارتباط دوسویه ترجمه با گفتمان‌های غالب (سیاسی)، مطالعات جنسیتی و ترجمه، و... به‌دست دهد؛ البته به‌صورتی کلی و در سطح دانشجوی مقطع کارشناسی.

۵.۳.۳ معرفی نکردن مهارت‌ها و شایستگی‌های اکتسابی مترجم

کتاب‌های معاصری که درباب اصول و روش‌های ترجمه نوشته شده‌اند (Hatim and Mason 2005; Gouadec 2007; Munday 2013) گاهی بخشی را به مهارت‌ها و توانایی‌هایی که مترجم نوکار ناگزیر به اکتساب آن‌هاست اختصاص می‌دهند. اغلب به‌غلط تصور بر این است که فردی به‌صرف تسلط به زبان دوم قادر است متونی را به‌عنوان گویش‌ور بومی زبان از/ به زبان بومی خود برگردان کند. یکی از زیرشاخه‌های حوزه کاربردی رشته مطالعات ترجمه شناسایی، استخراج، و آموزش شایستگی‌هایی است که مترجم با صرف وقت و ممارست قادر است به آن‌ها دست یابد.

۶.۳.۳ عدم بافت‌گرایی تمرینات و مثال‌های کتاب

تمرینات و برخی شواهد و مثال‌هایی که نویسنده برای تفهیم و روشن‌سازی مفاهیم آورده به‌صورت جملاتی مجزا، بافت‌گریز (context-free)، و غیرمرتبط با یک‌دیگر آمده است. وجود چنین رویکردی در نگارش کتاب کنونی ممکن است خواننده را به این دیدگاه اشتباه

سوق دهد که، برای ترجمه متون، لازم نیست به جملات پیرامونی و کلیت بافت زبانی (linguistic context/ co-text) توجه کند، بلکه کافی است مترجم (تازه‌کار) جملات را یکی یکی از زبان مبدأ به مقصد برگرداند. نویسنده می‌توانست به جای ارائه حجم زیادی از چنین جملات پراکنده‌ای از واحدهای زبانی بزرگ‌تر مثل بند (paragraph) یا متن برای معرفی، تمرین، یا تثبیت مطالب ارائه‌شده استفاده کند.

۷.۳.۳ بهره‌گیری از منابع قدیمی

مسئله دیگری که در بررسی و نقد کتاب مذکور به چشم می‌آید این است که منابع و کتاب‌نامه مورد استفاده مؤلف در آخرین تجدید چاپ، مخصوصاً منابع نظری، بیش‌تر قدیمی‌اند. این درحالی است که حوزه مطالعات ترجمه در سالیان اخیر، خصوصاً از آغاز سده بیست و یکم، دست‌خوش تغییرات بسیاری شده و نه تنها از نظریات جدیدتر علم زبان‌شناسی، به عنوان علم تغذیه‌کننده رشته مطالعات ترجمه (feeder discipline)، برخوردار شده است، بلکه با تغییر ماهیت آن به شکل یک میان‌رشته‌ای به شدت از نظریات جامعه‌شناسانه (مثلاً نظریه بوردیو)، سیاسی (مثلاً شرق‌شناسی ادوارد سعید و سایر رویکردهای پسا استعماری)، و... ملهم و متأثر بوده است. جا دارد مؤلف در حد فهم و توان علمی دانشجوی کارشناسی در ویراست‌های آتی کتاب اشاره‌ای به چنین منابعی کند. هم‌چنین، بایسته است وی منابع جدید و متنوع را در اثر خود به کار بندد و در قسمت منابع به خواننده معرفی کند.

۸.۳.۳ ارائه نکردن شواهد و مثال‌ها از گونه‌های مختلف زبانی

نکته مهمی که در بررسی مثال‌ها، شواهد، و تمرینات گنجانده‌شده در کتاب، که کم هم نیستند، مشهود و محسوس است این است که اکثریت قریب به اتفاق آن‌ها متعلق به گونه ادبی‌اند (به عنوان نمونه، بنگرید به ملانظر ۱۳۷۶: ۱۲، ۱۳، ۲۸، ۲۹، ۳۸، ۳۹، ۵۹، که مثال‌ها و شواهد همگی از گونه ادبیات روایی نظیر متن برگردان رمان/روپایی‌ها و رمان سالار مگس‌ها برگرفته شده است). از این حیث، آن‌ها نمونه‌نمایی از سایر گونه‌ها و نیز سیاق‌های زبانی نیستند. بهتر بود نویسنده از تمامی گونه‌های زبانی نظیر گونه حقوقی، تجاری، آموزشی، و... استفاده بیش‌تری می‌کرد. در بازنگری‌های آتی، وی می‌تواند از گونه‌های جدید نظیر گونه دیجیتال مانند متن به کاررفته در تارنماها نیز بهره ببرد.

۹.۳.۳ ننگ‌جاندن مباحث مربوط به برگردان شفاهی

به‌نظر می‌رسد که نویسنده کتاب را با این مفروض به‌رشتهٔ تحریر درآورده است که مخاطب و کاربر کتاب قرار است به کار ترجمهٔ کتبی مشغول شود. این درحالی است که جمعیتی از دانش‌آموختگان، حتی به‌صورت مقطعی، به کار برگردان شفاهی روی می‌آورند؛ برگردانی که به‌سبب خصیصه‌های ذاتی آن چالش‌های بسیاری را پیش پای مترجم می‌گذارد و به همین دلیل ضروری است ظرایف و مهارت‌های آن به دانشجو آموزش داده شود یا دست‌کم تاحدی در کتابی که قرار است به اصول و روش‌های ترجمه بپردازد مباحث آن گنجانده شود.

۱۰.۳.۳ ایرادها، غلط‌ها، و ناهم‌گونی‌های متعدد در متن کتاب

در تألیف کتب، خصوصاً کتب دانشگاهی، باید نهایت دقت را به‌خرج داد تا کتاب عاری از خطاهای به‌ویژه زبانی باشد، چه بیم آن می‌رود، در صورت وجود ساخت‌ها و عناصر زبانی غلط، آن شکل اشتباه در ذهن فراگیر فسیل و الگوی نامناسب زبانی به وی عرضه شود. در بررسی محتوایی کتاب، چندین ایراد زبانی اعم از ویرایشی و سبک‌شناسانه شناسایی شد که بایسته است در اولین فرصت ویرایش یا تجدیدچاپ کتاب به آن‌ها پرداخته شود. نمونه‌هایی از این ایرادها در زیر آمده است:

الف. کاربرد نامناسب علائم نگارشی: به‌عنوان مثال کاربرد نامناسب خط‌فاصلهٔ کلمات مرکب (dash) در ترکیب native-speakers در پانوشت صفحهٔ ۹۴ کتاب یا استفادهٔ ناب‌جا از ویرگول در همین صفحه / قسمت در عبارت:

... a different meaning, from the original

ب. عدم وحدت‌رویه و ثبات در کاربرد املائی واژگان: امروزه انتشارات مهم دنیا، چه در چاپ کتاب و چه مقاله، اگرچه معمولاً نویسنده را در استفاده از املائی به‌اصطلاح بریتانیایی یا آمریکایی کلمات و ترکیبات آزاد می‌گذارند، به وی توصیه می‌کنند در استفاده از یکی از این دو شکل زبانی ثبات پیشه کند و این‌طور نباشد که از املا و شکل نوشتاری یک قسم زبانی به قسم دیگر تغییر حالت دهد. این موضوع در مواردی در کتاب/اصول و روش ترجمه لحاظ نشده است. مثلاً در صفحهٔ ۲۵ کتاب املائی ضبط‌شدهٔ بریتانیایی کلمهٔ تایر (tyre) آمده، درحالی‌که در صفحهٔ ۸۲ املائی آمریکایی کلمهٔ متر (meter) ذکر شده است.

ج. ایراد دستوری: مثلاً در عبارت زیر در صفحه ۲۵ بعد از the range of بایستی اسم به صورت جمع می‌آمد که اسم مفرد meaning فاقد نشانه جمع است:

... the range of meaning

د. استفاده از معادل‌های غیرهم‌سطح: در پاره‌ای موارد، علی‌رغم توصیه آموزشی کتاب مبنی بر ارائه برابر نهاده‌های مناسب از نظر درجه رسمیت و بار معنایی (ملانظر ۱۳۷۶: ۱۹-۲۱)، نویسنده از این امر غافل شده است. مثلاً، وی درازای ترکیب rapier-like wit در صفحه ۴۶ برابر نهاده دشوار و نامأنوس (ذهن وقاد) را آورده است که می‌شد معادلی راحت‌تر برای آن انتخاب کرد یا اصلاً آن را هم‌چون ترکیب اصطلاحی اصل انگلیسی به صورت اصطلاحی ترجمه کرد؛ چون rapier نوعی شمشیر است و «تیزفهمی» شخص به آن تشبیه شده است. هم‌چنین، اصطلاح split hair در صفحه ۴۶ در انگلیسی بار معنایی تاحدی منفی دارد و شایسته بود به صورت متعادل‌تر به‌خاش گذاشتن برگردان می‌شد تا به صورت ترکیب مثبت موشکافی کردن.

ه. استفاده نامناسب از تشدید؛ مثلاً بر کلمه مسن در صفحه ۲۱.

و. رعایت نکردن رسم الخط مصوب فرهنگستان؛ به عنوان مثال، کلمات جمع حاوی نشانه جمع فارسی «ها» سرهم نوشته شده‌اند، مثلاً «صحبت‌ها» (همان: ۱۰۰). هم‌چنین، در مواردی کلمات مجزا به صورت سرهم نوشته شده‌اند، مثلاً «بتازگی» (همان: ۸۸).

۱۱.۳.۳ شرح بسیار کوتاه بخش‌های هر فصل

بعضی از بخش‌های هر فصل، به‌ویژه آن بخش‌هایی که اصطلاح یا مفهومی را قرار است تشریح کنند، بسیار خلاصه ارائه شده‌اند و در بیش‌تر موارد این قسمت‌های کوتاه حاوی یک ارجاع درون‌متنی نویسنده به منبع یا منابعی است. به عنوان مثال، در صفحه ۵۵ کتاب فرایند برگردان مثل‌ها به صورت بسیار کوتاه زیر و بدون ذکر مثال به خواننده عرضه شده است:

Translating Proverbs

Beekman and Callow (1974, p. 136) suggest three ways to translate a proverb:

- “1) the words following the proverb could be introduced as the meaning of the proverb;
- 2) it can be replaced with an equivalent local proverb; and
- 3) its nonfigurative meaning could be stated straightforwardly.”

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

به نظر می‌رسد در نگارش کتاب فعلی نویسنده، که از متخصصان این امر است، به دلایلی احتمالاً عمدتاً به سبب نبودن تجربه تألیف چنین کتبی برخی مسائل محتوایی و رویکردی مهمی را نادیده گرفته است. از آنجاکه کتاب‌های منتشرشده در انتشارات سمت در مقیاسی وسیع و با شمارگان زیاد در سطح کشور توزیع می‌شوند و مورد استفاده استادان و فراگیران قرار می‌گیرند، ضرورت دارد چنین کتاب‌هایی به صورت منظم و برحسب ضرورت موردبازبینی و بررسی دقیق قرار گیرند و مطالب آن‌ها به‌روزرسانی شود. به همین منظور و به واسطه بافت‌گراکردن کتاب فعلی پیش‌نهاد می‌شود مؤلف به بازنگری کلان کتاب مبادرت ورزد و موارد زیر را مدنظر داشته باشد:

۱. نویسنده رویکرد زبان‌شناسانه حاکم بر کتاب را به صورت کلی و به بیانی روشن در قالب یک فصل یا ذیل یک بخش یا در مقدمه کتاب شرح دهد. این مهم، علاوه بر مواهب کوتاه‌مدت، در درازمدت باعث می‌شود خروجی رشته دانش‌آموختگانی باشند که دیدی فراگیر، جامع، و کلی‌نگر به مسائل مطالعات زبان داشته باشند نه این‌که به قولی به سبب وجود «درختان» قادر به دیدن «جنگل» نباشند!

۲. فصل آغازین کتاب به تعریف مفهوم ترجمه، ماهیت هرچه پویای آن، انواع و اقسام برگردان، و قلمرو رشته مطالعات ترجمه اختصاص یابد.

۳. فصل آغازین دیگری نیز درباره تاریخ فعالیت ترجمه و کارکردهای بینا/ بین‌فردی آن نگاشته شود.

۴. از منابع به‌روزتری در بازبینی مجدد استفاده شود.

۵. در مثال‌ها و شواهد از انواع و اقسام گونه‌های زبانی استفاده شود.

۶. مثال‌ها، شواهد، و تمرینات در قالب متن ارائه شوند و نه جملات مجزا و بافت‌گریز.

کتاب‌نامه

- حدادی، محمود (۱۳۸۴)، مبانی ترجمه، تهران: رهنما.
- شادمحمدی، مریم (۱۳۸۴)، «نهضت ترجمه و آغاز حیات فکری نوین در عصر قاجار»، مطالعات ترجمه، س ۷، ش ۲۶.
- کیبیری، قاسم (۱۳۹۴)، اصول و روش ترجمه، تهران: رهنما.

- لطفی‌پور ساعدی، کاظم (۱۳۹۵)، *درآمدی به اصول و روش ترجمه*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- لطفی‌پور ساعدی، کاظم (۱۳۹۶)، *اصول و روش ترجمه*، تهران: پیام نور.
- ملائنظر، حسین (۱۳۷۶)، *اصول و روش ترجمه*، تهران: سمت.
- هاشمی، محمدرضا و امیرداوود حیدرپور (۱۳۹۲)، «بررسی نظریه اسکوپوس (هدف‌مندی) در نهضت ترجمه بغداد»، *مطالعات زبان و ترجمه*، س ۴، ش ۳.

Bassnett, Susan (2013), *Translation Studies*, London: Routledge.

Ehrensberger-Dow, Maureen, Susanne Göpferich, and Sharon O'Brien (2015), *Interdisciplinarity in Translation and Interpreting Process Research*, vol. 72, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Gouadec, Daniel (2007), *Translation as a Profession*, Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Hatim, Basil and Ian Mason (2005), *The Translator as Communicator*, London: Routledge.

Hatim, Basil and Jeremy Munday (2004), *Translation: An Advanced Resource Book*, London: Routledge.

Heltai, Pál (2004), "Ready-Made Language and Translation", in: *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies: Selected Contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001*, Gyde Hansen, Kirsten Malmkjær, and Daniel Gile (eds.), Amsterdam: John Benjamins Publishing.

McDonough, Joe, Christopher Shaw, and Hitomi Masuhara (2013), *Materials and Methods in ELT: A Teacher's Guide*, Malden: Wiley-Blackwell.

Munday, Jeremy (2009), *The Routledge Companion to Translation Studies*, London: Routledge.

Munday, Jeremy (2013), *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, London: Routledge.